

Список літератури

1. Осташ С. Деякі аспекти прибутковості та фінансової стійкості комерційного банку / С. Осташ // Вісник НБУ. – 2001. – № 2. – С. 47–49.
2. Радковская Н. П. Методологические подходы к управлению прибылью коммерческого банка / Н. П. Радковская // Банковский менеджмент. – 2006. – № 1. – С. 20–25.
3. Рибалка О. О. Підходи до управління прибутком банку / О. О. Рибалка // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11. – С. 161–165.
4. Савчук В. П. Управление прибылью и бюджетирование / В. П. Савчук. – 2-е изд. – М. : БИНОМ, Лаборатория знаний, 2007. – 432 с.

Отримано 24.10.2013

Summary

In this paper the proposed integrated approach to strategy management and profitability of banks factors determinative influence on the strategic aspects of banking institutions.

УДК 330.131.7:336.77

В. М. Семко, аспірант Національного університету державної податкової служби України

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКІВ-КОНТРАГЕНТІВ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Розглянуто методологічний підхід до оцінки фінансового стану банків-контрагентів в умовах зміни нормативно-правової бази. Визначено проблеми в оцінці фінансового стану та запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: кредитоспроможність, фінансовий стан, Базель II, кредитний рейтинг.

Постановка проблеми. Ринок міжбанківських кредитів, який є важливим сегментом фінансового ринку, відіграє значну роль у підтримці ліквідності вітчизняної банківської системи. Перед банківською установою постає гостра необхідність оцінки кредитоспроможності банків-позичальників у процесі надання міжбанківських кредитів. Адже її достовірність істотно впливає як на результати конкретних кредитних угод, так і на ефективність кредитної діяльності банку загалом. Наслідком систематичних помилок в оцінці кредитоспроможності банків-контрагентів може бути погіршення якості кредитного портфеля, що змусить банківську установу збільшувати витрати на резервування. У кращому випадку це призводить до погіршення фінансового стану банку, у гіршому – до його банкрутства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практика банківської діяльності підтверджує необхідність ґрунтовних досліджень оцінки кредитоспроможності банків на ринку міжбанківського кредитування. Вченими та практиками України приділяється значна увага роз'ясненню сутності кредитоспроможності позичальників, методів її оцінки та наслідків помилок при здійсненні оцінки фінансового стану контрагентів. Зазначеним проблемам присвятили свої праці вітчизняні вчені, зокрема, А. Л. Пастернак, В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренева, І. М. Парасій-Вергуненко, М. І. Савлук та інших.

Невирішені раніше частини проблеми. Проте в умовах зміни нормативно-правової бази, яка регламентує визначення кредитоспроможності позичальників, та наближення її до вимог положень Базеля II, питання вдосконалення методологічних підходів до оцінки кредитоспроможності банків-контрагентів, незважаючи на вже накопичені теоретичні та практичні розробки у цій сфері, набуває особливої актуальності.

Метою статті є аналіз методологічного підходу до оцінювання кредитоспроможності банків-позичальників, який поширений в Україні, та розробка рекомендацій щодо вдосконалення такої оцінки з урахуванням вимог європейського законодавства.

Виклад основного матеріалу. Дослідження практики визначення кредитоспроможності засвідчило наявність декількох підходів. Один із них полягає у зведенні такого визначення до оцінки фінансового стану. Другий – у використанні спільних показників, які використовуються як для оцінки фінансового стану позичальника, так і для кредитоспроможності, а є показники, що характеризують або тільки кредитоспроможність, або тільки фінансовий стан. На наш погляд, кредитоспроможність є ширшим поняттям, ніж оцінка фінансового стану. Тому в ході її визначення використовуються всі критерії оцінки фінансового стану позичальника, а також інші показники (наприклад, вартість застави). Кредитоспроможність характеризує наявність у боржника передумов для проведення кредитної операції

© В. М. Семко, 2013

і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором строки. У свою чергу, оцінка фінансового стану контрагента – це аналітичні процедури, які включають розрахунок показників на основі даних статистичної звітності, врахування додаткової інформації позичальника, результатом яких є формування пропозицій відносно рейтингу (класу) контрагента.

Порядок визначення кредитоспроможності позичальників, в тому числі банків-контрагентів, регламентується Положенням НБУ “Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями”, затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 25.01.2012 № 23. Положенням визначено перелік фінансових показників, які мають обчислюватися при оцінці фінансового стану банків-контрагентів та, відповідно, кредитоспроможності, а також ряд інших вимог до оцінювання кредитних ризиків.

Відповідно до Положення:

- банк здійснює оцінку фінансового стану банку-боржника щомісяця протягом дії договору про надання кредиту на підставі аналізу абсолютних та відносних показників поточної фінансової і статистичної звітності (горизон-

тальний аналіз) у динаміці, структури активів і пасивів шляхом визначення питомої ваги за окремими статтями в підсумкових даних (вертикальний аналіз) у динаміці;

- аналізуючи фінансову та статистичну звітність, банківська установа враховує інформацію щодо: дотримання економічних нормативів і нормативу обов’язкового резервування коштів, виконання банком зобов’язань у минулому, наданих та одержаних міжбанківських кредитів та щорічного аудиторського висновку;
- залежно від рівня фінансового стану банку-позичальника йому присвоюється один із чотирьох класів: А, Б, В чи Г.

Виходячи із цього, можна стверджувати, що банк самостійно визначає і встановлює класи для банків-контрагентів на основі аналізу фінансового стану банку-контрагента та ситуації на фінансових ринках. На підставі проведеної оцінки фінансового стану та визначеного класу банківська установа проводить визначення категорії якості кредитної операції та показника ризику.

Зазначимо перелік вхідної інформації, на базі якої банки здійснюють кількісну та якісну оцінку фінансового стану банків-контрагентів, та присвоюють клас позичальнику (табл. 1).

Таблиця 1 – Перелік необхідної інформації для оцінки фінансового стану банків-контрагентів

Основна інформація	Додаткова інформація
Банки-резиденти	
<ul style="list-style-type: none"> - баланс за звітний період; - звіт про дотримання економічних нормативів за звітний період (форма № 611); - інформація про дотримання банком-контрагентом зобов’язань за попередніми кредитними операціями протягом 6 місяців 	<ul style="list-style-type: none"> - звіт про найбільших (прямих та опосередкованих) учасників контрагентів банку (форма № 614); - довідка про залучені кошти та їх залишки на кореспондентському рахунку банку (форма № 381); - дані про включення субординованого боргу до капіталу банку; - річний звіт на останню звітну дату; - аудиторський висновок провідних аудиторських компаній світу; - дані про формування резерву на можливі втрати за кредитними операціями; - дані про структуру активів та пасивів за строками до погашення; - установчі документи та ліцензії НБУ
Банки-нерезиденти	
<ul style="list-style-type: none"> - баланс та звіт про фінансові результати за останню звітну дату; - аудиторський висновок за останній звітний рік; - інформація про встановлені рейтинги провідних міжнародних рейтингових агентств (Fitch, Moody’s, Standard&Poor’s) 	інформація із ЗМІ про банк

Джерело: складено автором

Для більш точної та об’єктивної оцінки фінансового стану банку-боржника банки можуть враховувати інформацію від третіх осіб наступного змісту:

- інформація щодо якості кредитної історії, репутації на міжбанківському ринку та строку

співробітництва банку із відповідним контрагентом;

- інформація щодо участі у судових та арбітражних справах; інформація щодо репутації засновників, акціонерів/пайовиків, зв’язків з іншими організаціями через участь контрагента

у їх капіталі, наявності конфліктних та кримінальних ситуацій та інших аспектів діяльності контрагента;

- інформація щодо повноважень керівників банку-контрагента.

Однак, як показує практика, не завжди отримана інформація в повному обсязі використовується банківською установою для об'єктивної оцінки фінансового стану банків-контрагентів, на основі якої визначається клас позичальника та показник ризику. В більшості випадків вітчизняні банки нехтують негативною інформацією з метою зменшення обсягів формування обов'язкових резервів під кредитні операції. Банки часто присвоюють однаковий клас боржникам із діаметрально протилежними значеннями фінансових показників. Водночас позичальники із незадовільними фінансовими показниками отримують найвищі класи. Різні банки присвоюють одному і тому ж банку-контрагенту абсолютно різні класи за ризиком. Все це призводить до формування неякісних методик оцінювання кредитоспроможності банків-боржників та прийняття необґрунтованих фінансових рішень.

Взагалі, проблема виміру ризиків і методи зниження їхнього впливу на результати фінансової діяльності банків привертають увагу економістів як з теоретичної точки зору, так і з практичної. Увага до цієї проблеми за кордоном посилилася через низку банкрутств банків, хеджевих фондів та інституціональних інвесторів, що спостерігалися протягом останніх років. У кожному з цих випадків можна виявити безпосередні причини збитків і банкрутства, а саме непрофесійне ведення справи, невинуватене прагнення отримати прибуток з угод з високим рівнем ризику, недосконала оцінка стану фінансового ринку і нових тенденцій на ньому.

Таким чином, це не могло не викликати реакцію з боку банківського співтовариства і наглядових органів. Такою реакцією було запровадження нових положень Базельського комітету з банківського нагляду (Базеля II), відповідно до яких кредитні ризики банки можуть визначати на основі використання рейтингової системи оцінювання позичальників. Слід зазначити, що рейтингова система включає методи, процедури, системи контролю та збору даних, а також інформаційні системи, які сприяють здійсненню оцінки кредитного ризику, затвердженню внутрішніх рейтингів, визначенню якісних та кількісних оцінок ймовірності дефолту та збитків [2].

Зауважимо, що на сучасному етапі саме кредитний рейтинг є основою системи управління кредитним ризиком. У рекомендаціях Базеля II зазначається, що при визначенні величини кредитного ризику банк може вибрати один із трьох варіантів:

- стандартизований підхід (Standardized Approach), що використовує рейтинги зовнішніх стосовно банку агентств;
- базовий внутрішній рейтинг (Foundation Internal Rating Based, IRB), заснований на власних рейтингових розробках і оцінках;
- удосконалений внутрішній рейтинг (Advanced IRB).

Звернемо увагу на те, що стандартизований підхід полягає у резервуванні кредитних операцій на випадок можливого дефолту, враховуючи класифікацію позичальників (держави, центральні банки, комерційні банки, індивідуальні позичальники). Для розподілу коефіцієнтів по групах застосовують рейтинги, які присвоюються позичальникам провідними рейтинговими агентствами (Standard&Poors, Moody's) на основі оцінки їх фінансового стану. Шкала коефіцієнтів ризику для банків-позичальників за рейтингом Standard&Poors представлена у табл. 2.

Таблиця 2 – Ваговий коефіцієнт ризику для банків-позичальників, %

Кредитний рейтинг	AAA до AA-	A+ до A-	BBB+ до BBB-	BB+ до B-	Нижче B-	Без рейтингу
Ваговий коефіцієнт ризику. Опція 1	20	50	100	100	150	100
Кредитний рейтинг	AAA до AA-	A+ до A-	BBB+ до BBB-	BB+ до B-	Нижче B-	Без рейтингу
Ваговий коефіцієнт ризику. Опція 2	20	50	20	50	150	20

Джерело: [2]

Як бачимо з табл. 1, коефіцієнти ризику зростають у міру зниження рейтингу. Однак до групи "без рейтингу" відносять надійних і сумлінних позичальників, які не пройшли кредитний рейтинг. Також слід зазначити, що для банків-позичальників застосовуються дві шкали рейтингів (опція 1 і опція 2). За опцією 1 банку присвою-

ється категорія ризику на один рівень нижче, ніж група ризику країни реєстрації банку, а за опцією 2 потрібна незалежна зовнішня оцінка [5].

Згідно з положеннями Базеля II та відповідної Директиви ЄС системи внутрішнього рейтингування для оцінки кредитних ризиків мають відповідати таким основним вимогам [2]:

- забезпечувати обґрунтоване оцінювання дебітора, диференціацію ризику, точні та послідовні кількісні оцінки ризику;
- виконувати важливу функцію в управлінні ризиками та у процесі прийняття кредитних рішень, а також корпоративних функцій управління кредитної установи;
- кредитна установа повинна мати відділ контролю кредитних ризиків, який відповідає за її рейтингові системи, є незалежним та забезпеченим від небажаного впливу;
- банк збирає та зберігає всю необхідну інформацію для забезпечення ефективної підтримки процесів вимірювання кредитного ризику й управління ним;
- банк документально обґрунтовує сутність власних рейтингових систем та методологію їх розробки, а також самостійно оцінює ці системи.

Таким чином, основним показником кредитоспроможності банку на сучасному етапі розвитку банківської справи є кредитний рейтинг, який позначається певною літерою, цифрою, або їх комбінацією та визначає спроможність позичальника до здійснення кредитної операції. Високий індекс рейтингу свідчить про високий клас кредитоспроможності, низький, відповідно, про надмірний рівень ризику [4].

Проте присвоєння кредитного рейтингу не має бути єдиною метою аналізу кредитоспроможності вітчизняними банками, необхідно також встановити залежність між значенням кредитного рейтингу та рівнем кредитного ризику. Тому банки розвинутих країн застосовують побудову так званих матриць зміни кредитного рейтингу

(rating migration), за допомогою яких оцінюють ймовірність зміни класу кредитоспроможності позичальника з часом. Це призводить до того, що на сучасному етапі розвитку західної банківської діяльності основним показником оцінки кредитоспроможності є не просто кредитний рейтинг позичальника, а ймовірність дефолту, що відповідає певному рейтингу [3].

Висновки. Отже, у вітчизняній банківській практиці склалася така ситуація, за якої банки здійснюють оцінку фінансового стану банків-контрагентів на підставі власних методик, які розроблені відповідно до вимог НБУ. Наслідком цього є те, що один і той самий банк-контрагент може мати різний показник ризику по відношенню до банку-кредитора, що призводить до дисбалансу в банківській системі. На нашу думку, необхідно створити єдину внутрішню рейтингову систему, яка дала б можливість відображати об'єктивну оцінку кредитоспроможності і єдиний рівень ризику банку-боржника. Для цього держава повинна забезпечити вдосконалення механізму обміну кредитною інформацією для побудови єдиної рейтингової моделі. Цей комплекс заходів дасть змогу суттєво поліпшити рівень оцінки кредитоспроможності позичальників, забезпечити вдосконалення її методики, а завдяки цьому поліпшити безпосередньо процес кредитування, принципи прийняття рішення, вдосконалити механізми управління кредитним портфелем банків, принципи кредитної політики та методи формування резервів адекватно до ймовірності дефолту позичальників та їхніх окремих кредитних операцій.

Список літератури

1. Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями : Постанова Правління Національного Банку України від 25.12.2013 № 23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
2. Про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ : Директива 2006/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 14.06.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_862.
3. Гідулян А. Актуальні питання поліпшення методики оцінки кредитоспроможності позичальників банками України / А. Гідулян // Вісник НБУ. – 2012. – С. 50–53.
4. Терещенко О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб / О. Терещенко // Вісник НБУ. – 2012. – С. 26–30.
5. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bis.org/publ/bcbs107.htm>.

Отримано 23.12.2013

Summary

Methodological approach to the assess of the financial position of counterparty banks in the condition of the regulatory and legal framework changes was examined. The problems in assessing of the financial position were determined and possible solutions were suggested.